

Інетта ГРИНЬОК

«ВТОМЛЕНІ СОНЦЕМ»: СХОДЖЕННЯ МИКИТИ МИХАЛКОВА.

ФІЛЬМИ,
ЯКІ МИ БАЧИЛИ

Це фільм, про який писали, пишуть і будуть писати. Як не далекі від нас драматичні події 30-х, стрічка Микити Михалкова викликала широкий резонанс у критиці і надзвичайно емоційне і тепле ставлення глядача. «Втомлені сонцем» два тижні демонструвалися у столичному кінотеатрі «Україна». І майже кожного дня - а н ш л а г . Люди приходили сім'ями, з друзями, колегами, знайомими. В залі - миттєві реакції на кожен жест, кожен репліку, виголошену з екрана. Глядачі широкі і відверто святкували кінематографічну подію. Дехто приходив до кінотеатру по два-три рази.

Чому? Чи лише тільки з тієї причини, що фільм про «наше», рідне, про «своє»? Але «Втомлені...» вже отримали багато почесних іноземних нагород, щоб бути явищем виключно «внутрішнього вжитку». Приз у Каннах, «Оскар-94», а попереду - оцінка зарубіжного глядача. Росіяни вже визначилися: фільм дістав премію Асоціації кіножурналістів за 1994 рік, а Олега Меньшикова названо кращим актором року. Ця нагорода - прямий шлях до «Ніки»... Можна було б перерахувати інші призи, якими були нагороджені «Втомлені сонцем», однак сьогодні вже ясно: сталася мистецька подія. І хочеться говорити про неї саме як про явище художнє.

Парадоксально, але потрібен був час, щоб осягнути трагедію 30-х на рівні трагедії особистості. І Михалков «бере» критику і глядача не публіцистикою, а силою впливу мистецтва.

Одразу обмовимося, що, на нашу думку, режисерові в намаганні висвітлити «мараматичну» ра-

Росія - Франція, 1994.
Продюсери Мішель Сейду і Микита Михалков.
Сценарій Микити Михалкова і Рустама Ібрагімбекова.
Режисер Микита Михалков.
В ролях: О. Меньшиков, М. Михалков, І. Дапкунайте,
В. Тихонов, С. Крючкова, В. Ільїн, І. Ульянова,
А. Казанская, Н. Архипова, Надя Михалкова.

дзянську дійсність подекуди зраджує смак. Але, враховуючи сумну традицію вітчизняної школи критики, зосередимося на тому, що є цінного в творі, не «смакуючи» його недоліки.

Скажемо лише, що Михалков обрав тему для російського кінематографа не нову. В деяких епізодах використовується вже відома, традиційна символіка. Однак постать Миті у виконанні Меньшикова, без перебільшень, надає цій символіці нового смислу.

Звертаючись до теми репресій, Михалков вимальовує ці страшні події в масштабі однієї сім'ї. На прикладі цієї родини ми можемо говорити про долю російської (і не лише російської) інтелігенції. Те, в чому її звинувачує Михалков, - пасивність і рефлексуюча бездіяльність. Ця сім'я не змогла захистити свої ідеали - тому доля її трагічна. Для нас, однак, ще ціннішими є роздуми з приводу ставлення власне окремої людини, особи до системи тоталітарної влади.

Глядач виходить з кінотеатру приголомшений, навіть шокований. Драматичність теми, а також висока майстерність режисера, акторів і усієї знімальної групи зіграли свою роль. Але, поряд з розумінням цього факту, з'являється неусвідомлене відчуття, що поза простим сюжетом, поза ідеєю фільму є філософський підтекст. Це те, до чого може бути причетна в своєму житті кожна людина.

Михалков досконало і вшукано відтворює красу людських стосунків, честі, тепла, кохання. І присутньої, мабуть, у кожній долі зради і смерті. Найсуттєвіша позитивна риса сценарію Михалкова і Ібрагімбекова - показ на екрані живих людей, детально виписаних характерів, зіграних з філігранною, до найменших подробиць, майстерністю. І тому ми, живі люди з цього боку екрану, «на своїй шкірі» переживаємо те, що відбувається в картині. Володимир Набоков колись сказав, що робота майстра є довершеною, коли художні засоби, які він використовує, настільки сильні і досконалі, що глядач (читач) відчуває себе на місці героя, або всередині подій, описаних у творі. «Втомлені сонцем» є підтвердженням слів Набокова.

У фільмі показано сім'ю протягом дванадцяти годин - зранку до вечора. Ми усвідомлюємо, що це могла бути і наша сім'я. Отже, події картини стають ще ближчими глядачеві. «Оживляє» стрічку також гумор і легка іронія - це надає «задоволення від тексту», насолоду кожним моментом, виповненим краси і радощів буття. Тим більше шокує фінал картини. Фактично подвійна смерть - Котова і Миті - дає відчуття не лише спустошеності, безнадійності, але в повному розумінні трагедії. Весь фільм про «сьогодні» - це різкий контраст жорстокому «завтра»: обшук, арешт Марусі і Наді, табори... Страшне відчуття безпорадності і незахищеності людини. Жахливим є механізм, намір якого - не просто руйнувати чесну людину, а й підкорити, зламати особистість з її системою цінностей і багатим духовним світом. У цьому відношенні для нас

Кадр із фільму
«Втомлені сонцем». Режисер М. Михалков, 1994.

найцікавішою є постать Миті. На нашу думку, героєм, що несе основне смислове навантаження і відповідальність, є не Котов, а саме Митя. За сценарієм комдив дещо схематичний; ми знаємо яким він має бути за характером і за вчинками - таким він і є. Михалков не відходить від цього стереотипу. Меньшиков грає нерозгаданість людської душі. Саме постать Миті виводить нас на загальнофілософські роздуми про вічну проблему вибору, перед яким стоїть людина. Погоджуючись співпрацювати з НКВД, він тим самим зраджує власну пам'ять, гідність і свій світ, в фіналі картини фактично забираючи з собою в могилу Котова, Марусю, рідних. Питання способу існування інтелектуала в тоталітарній системі і ставлення його до влади терору вже не вперше порушується в мистецтві. Згадаймо хоча б «1984» Оруела. Герой роману О'Брайан - носій інтелекту в механізмі руйнування. Як розумна людина він веде подвійну гру: усвідомлюючи сутність системи, в якій він працює, він здатний знайти для себе інтелектуальне задоволення від пошуку «страхів» своїх жертв. О'Брайан використовує систему для здійснення своїх експериментів, які вона уможлиблює. XX століття позначене тавром комуністичного і фашистського ре-

жимів терору, до яких прийшла «інтелігентна», освічена Європа. Але такі, як О'Брайан, помиляються: не вони контролюють ситуацію, а влада володіє ними, змушуючи пристосовуватися, йти проти власної волі, зраджуючи і вбиваючи. Специфіка фільму Михалкова однак в тому, що в образі Миті він показує не просто носія інтелекту, а людину із плоті і крові, її трагедію, відчай, зневіру. Меньшиков грає на межі виправдовування Миті: не будь моментів, коли в очах його з'являється смертельна туга і жах від споглядання реальності, ідея залишилася б мертвою. Самогубство Миті є формальним: логічне завершення не фізичної, а духовної саморуйнації особистості. Цей вихід - єдино можливий для Миті, адже його духовна катастрофа в тому, що він не сліпий виконавець чужої волі, а жива людина, яка думає й усвідомлює те, що вона робить. Недаремно на його обличчі з'являється диявольська посмішка, коли з пшеничного поля на дирижаблі виринає величезний портрет Сталіна. Митя насміхається над Системою, над собою, своїм життям, руйнуючи в собі останні обмеження. Після цього наказує вбити невинну людину. А пізніше виносить вирок і собі.

У тоталітарній системі не може бути переможців. Кожен, хто

стикається з нею, є жертвою. Справжня трагедія - це «ламання» людини, що примушує її схилити голову, зрадити, вбити саму себе. Влада і біль поєднуються.

До жахливих фінальних сцен оболонка Системи зображується як потвора. Михалков в'їдливо іронізує з її виявів як абсурдних, використовуючи для цього гротескні форми. Згадаймо хоча б епізоди з цивільною обороною. Але головне зло несе в собі Митя. Меньшиков впродовж майже всього фільму грає світську веселість, іноді з домішками цинічного фарсу: легко, граціозно, невимушено і довершено навіть в найдраматичніших сценах. Але вчора і сьогодні його акторської майстерності незрівнянні. Той надлом героя, який ми споглядаємо на екрані, примушує відмітити новий етап творчості Меньшикова. Після театральних ролей трагічних постатей «геніїв-невротиків» (Ніжинський, Єсенін, Калігула) акторська майстерність його викристалізовується. Пригадуючи ролі раннього періоду творчості актора можна сказати, що він часто грає загадку, таїну, іноді так і не відкриваючи людської сутності свого героя. А іноді ми навіть розуміємо, що за манерністю і аристократизмом постаті криється порожнеча і духовна неміч. У «Втомлених...» Меньшиков карди-

нально змінює спосіб творення образу. Тут вже незрозуміло, де справжній, а де «зовнішній» Митя. Актор грає настільки сильно, що однаково природньо виглядає і в сценах освідчення Марусі, і в сценах, коли наказує вбити людину. Жорстокість, відчай і безпорадність співіснують і проявляються з рівновеликою силою. Меньшиков разом з авторами фільму оголює і вивертає душу Миті, можливо, вперше з такою силою показує на екрані справжню сутність свого героя. І попри це знову демонструє нерозгаданність людської природи. В цьому він виходить на принципово інший етап творчості. Феномен Меньшикова як європейського актора - в поєднанні інтелектуальної тематики і глядацької прихильності. Після психологічно навантаженої ролі в «Втомлених...» Меньшиков зійшов на вищий рівень майстерності і знову здобув шире захоплення поцінувачів свого таланту. Піднесення Михалкова, на нашу думку, дещо іншого характеру. Він переносить своїх улюблених чеховських героїв у 30-і роки ХХ століття, залишаючи недоторканим дух, що панує у великому і щасливому домі. Пригадаємо хоча б атмосферу «Незакінченої п'єси для механічного піаніно».

«Втомлені...» - фільм авторський. Михалков є ко-продюсером, ко-сценаристом, режисером, виконує одну з головних ролей. Починаючи вже з «Очей чорних», він «відкриває» Росію Заходів на мові йому (Заходу) зрозумілій.

І виборює призи найпрестижніших фестивалів. Фільми Микити Михалкова - завжди події, що надзвичайно важливо в умовах вестернізації наших екранів. Він зберігає для нас неповторну атмосферу рідного дому, змушує поважати нас самих і російський кінематограф навіть через захоплену оцінку Заходу. В сучасних умовах ці процеси неоднозначні. Оцінювати творчість художника з іншої точки зору, ніж художня, навішувати ярлики для критика неможливо. Мистецької оцінки фільму, сподіваюсь, достатньо. Газета «Известия» назвала «Втомлених сонцем» найсильнішим у духовному відношенні фільмом після «Покаяння» Тенгіза Абуладзе. Так, фільм став подією нашого духовного життя. Творчість Микити Михалкова набирає обрисів серйозного кінематографічного явища. А мистецькому явищу треба радіти. Вже тому що воно є.

«ЄВРОПА - СІНЕМА»:

початок співпраці

Інтерв'ю Інетти Гриньок з директором кінотеатру «Україна» Зінаїдою Кипровою

Серед песимістичних настроїв щодо стану прокату на Україні з'являються світлі нотки надії. Нарешті наш глядач отримав змогу дивитися гарне, висококласне європейське кіно. Один з найвідоміших столичних кінотеатрів витримав серйозний конкурс і увійшов до мережі «Європа - Сінема». Ця система була створена європейськими кінематографістами як альтернатива всепроникаючому і всевладному впливу американського кіно на Старий Світ. «Європа - Сінема» запрацювала в Парижі, Лондоні, Берліні, Мадриді, Москві...

Сьогодні до цих міст приєднався і Київ. Кінотеатр «Україна» став першою і поки що єдиною можливістю для поцінувачів серйозного кіно переглянути стрічки європейських митців. Подіями стали покази фільмів «Мадам Боварі», «Королева Марго», «Втомлені сонцем».

Ми розмовляємо з директором кінотеатру Зінаїдою Семенівною КИПРОВОЮ.

- В систему «Європа - Сінема» нас прийняли в четвертому кварталі 1994 року. Серед найпрестижніших кінотеатрів Києва конкурсна комісія обрала саме нас. Отже, контракт підписано. Однак умови його дещо кабальні. За вимогами системи принаймні 50% репертуару повинно бути європейського виробництва. Але основною проблемою є пошуки кінопродукції. Адже «Європа - Сінема» не займається постачанням фільмів. Працівники кінотеатру налагоджують зв'язки з іншими фірмами й асоціаціями. Зокрема, нам допомагає московська організація «Мост-Медіа».

? - **Що отримує кінотеатр із входженням у цю мережу?**

- За виконанням умов контракту кожного кварталу наші зарубіжні партнери зобов'язані виділяти засоби на рекламу, ремонт кінотеатру тощо. Коли ми входили до системи, сподівання покладали лише на допомогу «Європа-Сінема».

Адже державний бюджет вичерпано. В разі підписання контракту ми повинні отримати 10 тисяч франків, а після перевірки звітностей за квартал - ще 15 тисяч.

Однак і тут не обійшлося без проблем. Гроші ми поки що отримали не повністю.

? - **Держава не втручається у ваші справи?**

- Держава не може впливати на нас. Ми уклали контракт без посередників.

? - **Зінаїдо Семенівно, повернемося до питання, чому саме ваш кінотеатр отримав честь бути притулком європейської кіномузи на Україні.**

- Ми витримали конкурс за багатьма критеріями. Представникам «Європа - Сінема» дуже сподобалася, наприклад, «Кінопанорама». Однак там є лише один

зал. Але сьогодні кінотеатр обов'язково повинен мати малий зал. Це зумовлено кількістю глядачів, що приходить на той чи інший фільм. Зіграло роль і наше вигідне місце - центр Києва. Оцінювала також активність роботи в прокаті.

В кінотеатрі відсутні будь-які комерційні структури. Утримувати штат, тим більше якось оновлювати зали за цих умов дуже важко. Проте ми намагаємося уникати такого роду залежності. Поступово плануємо відійти від показу дешевої американської кінопродукції. Але на сьогодні це поки що мрія.

? - **Як рекламуються фільми, які демонструються у вашому кінотеатрі?**

- Ми використовуємо всі доступні можливості. Реклама останнього фільму в «Україні» («Втомлені сонцем» Михалкова) була розміщена в пресі і на радіо. Два тижні прокату цієї стрічки принесли прибуток, який ми отримуємо за три місяці роботи з іншими фільмами. Але це швидше виняток. Реклама повинна бути ширшою. Тут я відстоюю позицію активної співпраці із засобами масової інформації.

? - **Чи є соціологічна служба, що досліджує рівень відвідування того чи іншого фільму?**

- Такої служби немає. Ми покладаємося на власний досвід і спостереження. Коло працівників кінотеатру обмежене. Хоча ще не так давно ми проводили конференції, анкетування. Однак і без опитувань я можу сказати, що кияни надають перевагу комедіям, детективам і мелодрамам, а от фантастика, як то кажуть, «не йде». Отже, ми керуємося своїми знаннями, коли складаємо репертуар.

? - **Ви, мабуть, дуже любите кіно і свою справу...**

- Я майже 20 років працюю в кіно, з кіно. Як ви вважаєте, чи можна не любити те, чим я живу кожного дня? Я ціную хороше кіно. Фільм повинен бути захоплюючим, гарно знятим і сильним в духовному плані - святом для глядача.

Кожен фільм під знаком «Європа - Сінема», що демонструється в кінотеатрі, справді стає дарунком для шанувальників європейського мистецтва. Від усього серця побажаємо «Україні» знайти якомога більше своїх вірних і постійних прихильників. А про себе зрадіємо: глядач виявився готовим до такого дарунку й оцінив його по-справжньому.

Можливо, це настали часи повернення до мистецтва кіно?..

Адреса кінотеатру «УКРАЇНА»:

вул. Карла Маркса, 5.

Тел. 229 63 01, 229 63 02